

Müellif : Muhammed Salih Yıldız

Tarih: 10 Muharrem 1445 (16 Temmuz 2024)

Yayın Yeri: İKAN Blog

3. DERGİNİN KELAMÎ MUHTEVASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1 İlmihal Yazıları

İlmihal denilince akla gelen ilk kategori fıkhıdır. Çünkü Ömer Nasuhi Bilmen'e göre ilmihal "Mukaddes İslam dinine mensup her Müslümanın dini vazifelerini yerine getirmek üzere İslam dini hakkında kâfi derecede bilgi sahibi olmasını gerektiren en birinci vazifedir." [1] İnsanların günlük hayatta sıkça karşılaştığı ve mutlaka bilmesi gereken meselelerin büyük bir kısmının fıkıh kategorisinin altında olduğu ve inanç meselelerine kapsam ve ihtiyaç anlamında galebe çaldığı söylenmelidir. Bu sebeple İlmihal denilince genelde akla fûru fıkha dair meseleler gelir.

Ahmed Şîrânî dergide ele aldığı İlmihal başlıklı 14 yazılık serisinde ise zannedilenin aksine farklı bir yol izlemiştir. Yazı başlığına ilmihal ismini koymuş fakat yazı serisinde izleyeceği metodunu ve meramını hemen ilk satırlarda belli ederek başlamıştır: "Buradaki sözlerimle Allah'ı bildireceğim." [2]

Kişi, yaratıcısını kâmil manada bilemediği takdirde o kişinin amele karşı yaklaşımı sağlıklı olmayacaktır. İman zemini sıkı atılmazsa ameldeki eksiklikler tespit edilemeyecek, sorunlar çözülmeyecektir. Bu ihtiyacı fark eden Ahmed Şîrânî İlmihal başlıklı bir seriye başlamış, bu seride fûru fıkha dair meselelere eğilmektense imanın, islamın ne olduğu, iman-amel ilişkisi gibi itikada dair meseleleri mevzubahis etmiştir.

Ahmed Şîrânî'nin İlmihal yazılarında ortaya koyduğu üslubun yeni olduğunu, dönemin şikayetlerinden biri olan öğrencilerin Arapça menşeli ibareleri okumakta ve anlamakta zorlanmasına da geçici bir çözüm gibi olduğunu, olabildiğince sade bir dil ve ortaya koyduğu basit anlatım ile geniş kitlelere seslendiğini ilave etmek gerekir. Böylelikle aslında İlmihal

yazılarında tutturulan o üslubun Yeni İlm-i Kalam döneminin sade ve kitlelere ulaşmayı hedefleyen karakteristiğini yansıttığı da söylenebilir.

3.2 Mezheb-i Mâddiyyunu Red ve İptal

Dergi boyunca tercüme olarak yayınlanan ve toplamda dokuz yazı halinde çıkan bir yazı serisi vardır. Cemâleddin Efgânî'ye ait olan bu yazı serisi Hâfız Hüseyin tarafından *Mezheb-i Mâddiyyunu Red ve İptal* başlığı ile çevrilmiş ve dergide artarda neşredilmiştir.[3] İctihad dergisinin yazarlarının pozitivismi yüceltmesi, pozitivism propagandalarının Türkiye sathında akis bulmasının tabii bir neticesi olarak Medreseliler de bu meseleye ehemmiyet vermişlerdir. Yazıların içerisinde pozitivism ve natüralizmin eksiklikleri, insana verdiği zararlar, tarih boyunca geçerli bir açıklama biçimi olmamış olması hususları üzerinden sıkı bir pozitivism eleştirisi bizleri karşılamaktadır. Daha önce ifade edildiği üzere dergi, ilk sayılarında İstanbul'dan Çin'e tüm ilim erbabını meydana davet ederek, katkı sağlamasını isteyerek yola çıkmıştı. Burada Cemâleddin Efgânî'den yapılan bu tercümenin beynelmilel vizyonu gerçekleştirilmede bir adım atmak olarak değerlendirilebileceği belirtilebilir.

Bununla beraber şu da ifade edilmelidir ki, Cemâleddin Efgânî modernist fikirleriyle kamuoyuna mâl olmuş bir isimdir. Bir medrese dergisi olarak nitelendireceğimiz, Fatih dersiâmlarının ve medrese müderrislerinin içerisinde yazdığı bu dergide Cemâleddin Efgânî'nin yazılarının bir seri halinde tercüme edilmesi açıklanmaya muhtaç bir durumdur. Her ne kadar bu tercüme kararını müellif kadrosunun ortak kararı mı yoksa başyazar Ahmed Şîrânî'nin inisayitifi olup olmadığı bilinemese de daha sonraları müellif kadrosunun bu yazıların yayınlanmasına ses çıkarmamış olması medreseliler arasındaki ortak bir kanaate yahut duygu birliğine işaret ettiği söylenebilir. Tasvip edilmese de, ideal görülmesi de dönemdeki artan ihtiyaç ve aciliyet psikolojisi, Cemâleddin Efgânî'nin yazılarının bu medreseli dergisinde yayınlanabilmesine olanak sağlamıştır. Bu olguyu en iyi İsmail Kara'nın *seyl-i huruşân* kavramı ile açıklığa kavuşturabiliriz.[4] Dönemdeki meselelerin sıkışmışlığı ve aciliyeti karşısında problemleri dört başı mamur ele almak yerine ehliyetten ödün vererek pansuman tedavisi ile yaraları geçiştirmek olarak açıklayabileceğimiz bu kavram dönemin psikolojisini ifade etmektedir. Nitekim Medrese İtikadları dergisi bir medreseli dergisi olmasına rağmen dönemin psikolojisinden hâlî

kalamamış, yer yer eklektik bir tarz tutturmak mecburiyetinde kalmıştır.

3.3 Diğer Kelamî Makaleler

Medrese İtikadları dergisinde yukarıda zikredilen tercüme ve düzenli yayınlanan İlmihal dışında müstakil kelama dair makaleler de vardır. Bunlardan ilki *Harb-i İtikâdîde Çevirme Hareketi* başlıklı makaledir. *İctihaddergisinden* Kılıçzâde Hakkı Bey'e cevap olarak yazılan bu makalenin tehditkâr ve hesap sorucu bir tavrı vardır. Makalenin içerisinde Kılıçzâde Hakkı Bey'in ortaya attığı fikirlerin sadece Müslümanlığa değil Hristiyanlığa da bir red olduğu ifade edilmiştir. Buna ilaveten zikredilen düşüncelerin Tanrı'ya harp açmak manasına geldiğini ifade ettikten sonra böyle bir harp açmanın Kılıçzâde Hakkı Bey'e ahirette büyük mesuliyetler getireceği söylenmiştir.

Yeni İlm-i Kelam dönemi ile ilişkilendirebileceğimiz bir diğer makale ise *Hissiyât-ı Diniyye* adlı makaledir. Özellikle Batı'da August Comte ile başlayan ilerlemeci tarih anlayışının bir eleştirisi olarak düşünülebilecek bu makalede insanlık ne kadar ilerlerse ilerlesin insanlardaki din hissiyatının bâkî kalacağı ve asla insandan ayrılmayacağı fikri savunulmuştur. Dünya tarihindeki farklı siyasi hareketler ve toplumların hareket ediş biçimleri ise bu fikre delil olarak öne sürülmüştür.

Kelama müteallık bir diğer makale ise *Tathîr-i İ'tikâd* adlı makaledir. Bu makalede itikadın amelden önce geldiği, onu inşa ettiği, amelin artmasının yolunun sağlam bir itikad zemininden geçtiği ifade edilmiştir. İmam Gazalî'den örneklikler verilen bu makalede en başta itikad alanındaki pürüzleri gidermenin ilk ve öncelikli adım olacağı müellif tarafından ifade edilmiştir.

Son olarak Kelam'la ilişkili bir başka makale *Îzâhü'l-Mesâil* başlıklı makaledir. İtikada dair dergiye gelen sorular üzerinden şekillenen bu makalede okuyucuların sorularına cevap vermeye çalışılmıştır. Evliyanın vefat ettikten sonra ruhlarının kendilerine geri iade edilip insanlar üzerinde manevi tasarruflarda bulunup bulunmayacağına dair soruya asıl tasarruf sahibinin Allah Teâla olduğu ifade edilip isti'ane ile ilgili bahislerin mevzû hadislere râci olduğu ifade edilmiştir. Bunun dışında zikir esnasında manzume okumak ile ilgili bahse bidat

yaftası vurulmuş, böyle bir tasarrufta bulunulmaması gerektiği ifade edilmiştir. Bu makaledeki tasavvuf pratiklerine mesafeli durma ve bidatlerle ilgili peşin hükümlü olma üzerinden makalenin müellifinin dönemin arınmacı Selefî ruhundan etkilendiği kanaatine varılabilir. Nitekim yukarıda gelen soru üç yüz yıl önce sorulsaydı aynı tarzda bir cevap verilmeyeceği, Ehl-i Sünnet itikadına göre evliyanın istianesi caizdir denilip bu hususta bir problem görülmeceği pek bir muhtemeldir. Bu cevabın ortaya çıkmasında dönemde hakim bir kanaat haline gelen siyasi başarısızlıkların sebebinin tortulaşmış dinî gelenekler ve hurafeler olma düşüncesinin sonucu olduğu söylenilebilir. Bu noktadan hareketle İslam aleminin farklı yerlerinde doğan doğan arınmacı fikirlerin *Medrese İtikadları* dergisinin müelliflerine kadar sirayet etmiş olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Medrese İtikadları dergisi II.Meşrutiyet sonrası ortaya çıkmış sadece kısa bir süre yayın yapma imkanı bulabilmiş yazar kadrosu medreselilerden oluşan kurumsal bir dergidir. Yayına devam ettiği süre boyunca kamuoyunda önemli derecede etki uyandırmış olan bu dergi dönemin Batıcı kanadını temsil eden *İctihadd* dergisinde dine ve medreselere yapılan hücumlara cevap vermek, medreselilerin fikriyatını ve hissiyatını halka ulaştırmak için çıkartılmaya başlanmıştır. Kapağında bulunan klişe yazıda belirtildiği üzere müteaddid konulara değinen ve çok kapsamlı olan bu derginin içerisinde yer alan kelamla alakalı makaleler dikkat çekicidir. Her ne kadar her yazının içerisinde dağınık yerlerde itikada değinilmiş olsa da müstakil olarak itikada müteallık denilebilecek makale sayısı derginin toplam makale sayısı olan 105 sayıdan sadece 26'dır. Bu makalelerin haricinde klasik Kelam meseleleri ile irtibatta olmayıp Yeni İlm-i Kelam dönemi meseleleriyle alakalı olan 22 yazı mevcuttur. Böylelikle derginin yaklaşık yarısının Kelam konularına ayrıldığı ortaya çıkmıştır. Kelam alanında tercümelerin de yayınlandığı dergide Cemâleddin Efgânî'nin materyalizm eleştirileri artarda 9 yazı olarak neşredilmiştir. Bir medreseli dergisi olmasına ve Cemâleddin Efgânî'nin döneminde ve sonrasında tartışmalara konu olmasına rağmen onun makalelerini dergide neşretmeleri son dönem medreselerinde mezhep taassubunun çok üst seviyede olmadığı, daha eklektik ve istifade merkezli bir tavır benimsediği sonucuna götürebilir. Bunun dışında on dört yazı ile Kelama dair makalelerin çoğunluğunu oluşturan *İlmihal* yazılarında tutulan basit ve açık üslubun dönemin ihtiyaçlarından kaynaklı olduğunu

ve bu ihtiyaçlara da medreseliler tarafından cevap verilmeye çalışıldığını göstermektedir. Derginin kalamî muhtevasına dair ilginç sayılabilecek bir başka sonuç ise Kalam'a dair sorulan sorulara dergi tarafından verilen cevapların *seyl-i huruşân* olarak ifade ettiğimiz dönemin ruhunun etkisiyle daha arınmacı bir üsluba sahip olduğu ve bu sebeple selefliğe yer yer yakın bir ton ifade ettiğidir.

Medreselilerden Muhammed Salih Yıldız

*Bu çalışma Doç.Dr Rıdvan Özdiñç hocanın Yeni İlm-i Kalam dersi kapsamında hazırlanmıştır.

İkaz: Bu yazının her hakkı mahfuzdur. Bu sebeple yazının bütün olarak bu sayfadan başka bir yerde neşredilmesi yasaktır. Ancak kaynak gösterilmesi (İKAN Akli İlimler Merkezi internet sitesinde yer aldığı ifade edilmesi) ve bu sayfaya doğrudan aktif bağlantı verilmesi şartıyla yazının kısa bir bölümü iktibas edilebilir. Bu yazının her türlü neşri, 5846 sayılı Kanun hükümlerine tabidir.

KAYNAKÇA

Adam, Muharrem. *Medrese İtikadları Dergisinin Transkripti ve Değerlendirmesi*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Büyük İslam İlmihali*. İstanbul: Yasin Yayıncılık, 1. Basım, 2021.

Fevzi, Ömer. "Felsefe-i Sükût", *Medrese İtikadları*, 12. Sayı (5 Ramazan 1331/ 26 Temmuz 1329), 98-101.

Gündüz, Mustafa. "Ahmed Şirani ve Medreseleri Hem Eleştiren Hem de Savunan Dergisi: 'Medrese İ'tikatları', (İndeks ve Yazı Özetleri)". *Folklor/Edebiyat = Folklore/Literature* XII/46 (2006), 97-130.

Hüseyin, Hafız. "İslam'ı Yanlış Telakki Etmeyelim", *Medrese İtikadları*, 2.Sayı (19 Cemaziyelahir 1331/13 Mayıs 1329), 11-12.

Medrese. "İctihad-ı Refikimize İkinci Sözlerim", *Medrese İtikadları*, 2.Sayı (19 Cemaziyelahir 1331/13 Mayıs 1329), 14-15.

_____. "İhtar ve Tevbih", *Medrese İtikadları*, 16.Sayı, (10 Şevval 1331/30 Ağustos 1329), 125-126.

_____. "Evkaf Nâzırı Hayri Bey Efendi'ye Teşekkürâtımız", *Medrese İtikadları*, 8.Sayı, (7 Şaban 1331/28 Haziran 1329), 59-60.

Medrese İtikadları, 5.Sayı (11 Recep 1331/ 3 Haziran 1329).

Medrese İtikadları, 6.Sayı (18 Recep 1331/ 10 Haziran 1329).

Medrese İtikadları, 8.Sayı (7 Şaban 1331/ 28 Haziran 1329).

Nasuhi, Ömer. "Fariza-i Savm", *Medrese İtikadları*, 14.Sayı, (19 Ramazan 1331/9 Ağustos 1329), 109-110.

Özdiñç, Rıdvan. *Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde İrade Hürriyeti (1908-1918)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.

Şîrânî, Ahmed. "İctihad-ı Refikimize İkinci Sözlerim", *Medrese İtikadları*, 2.Sayı (19 Cemaziyelahir 1331/13 Mayıs 1329), 14-15.

_____, "İlmihal", *Medrese İtikadları*, 12.Sayı (19 Cemaziyelahir 1331/13 Mayıs 1329), 15-16.

_____, "Kadın Sesi Hakkında İzahat", *Medrese İtikadları*, 7.Sayı, (25 Recep 1331/17

Haziran 1329), 55-56.

Şefik, Elmalılı Mustafa. "Lütf-i İlahî", *Medrese İtikadları*, 10.Sayı (21 Şaban 1331/12 Temmuz 1329), 14-15.

Tansü, Yunus Emre. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıcı Düşünce Çerçevesinde Dr. Abdullah Cevdet Ve İctihad Dergisi". *Tarih ve Gelecek Dergisi* 4/1 (17 Nisan 2018), 113-142.
<https://doi.org/10.21551/jhf.414316>

Turan, Özgür. "Osmanlı Basın Hayatının Seyri Ve II.Meşrutiyet Yıllarında Süreli Yayınları". *The Journal of Academic Social Science* 131/131 (27 Ağustos 2022), 299-312.

Zeki, Mehmed. "Tecâvüzât-ı Âhire Münasebetiyle", *Medrese İtikadları*, 4.Sayı (4 Recep 1331/ 27 Mayıs 1329), 14-15.

[1] Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, (İstanbul: Yasin Yayıncılık, 2021), 5.

[2] Ahmed Şîrânî, "İlmihal", *Medrese İtikadları*, 2.Sayı (19 Cemaziyelahir 1331/13 Mayıs 1329), 15-16.

[3] Cemaleddin Efgani, 1897 yılında vefat eden İslah düşüncesinin önde gelenlerinden modernist bir ilim adamı.

[4] Rıdvan Özdiñç, *Son Dönem Osmanlı Düşüncesinde İrade Hürriyeti (1908-1918)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 28-42.